

Rikosprosessin kulku Todistajana rikosprosessissa

Poliisiammattikorkeakoulu 28.11.2019

Erikoissyöttäjä Jarmo Rintala

Rikosprosessin kulku

Rikosprosessin toimijat

- ▶ Tutkintapyyntöä voi tehdä kuka tahansa: viranomainen, kansalainen, järjestö jne. Esitutkintaviranomainen voi aloittaa esitutkinnan myös ilman tutkintapyyntöä.
- ▶ Esitutkintaviranomaisia ovat poliisi, Tulli ja Rajavartiolaitos. Tietyissä tapauksissa myös sotilasviranomaiset.
- ▶ Esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja, käytännön tutkintaa suorittaa tutkija (tai useampi tutkija). Syyttäjän rooli esitutkinnassa on ohjaava.
- ▶ Esitutkinnan aikana esitutkinta voidaan syyttäjän tai tutkinnanjohtajan päätöksellä lopettaa laissa säädetyillä perusteilla.
- ▶ Syyteharkinnan suorittaa syyttäjä. Syyteharkinnan tuloksena syyte tai syyttämättäjättämispäätös.

Rikosprosessin toimijat

- ▶ Käräjäoikeudessa ympäristörikosasiat käsitellään pääsääntöisesti ns. yhden tuomarin kokoonpanossa.
- ▶ Törkeä ympäristön turmeleminen ja törkeä luonnonsuojelurikos edellyttävät lautakuntakokoonpanoa.
- ▶ Myös kolmen (ammatti)tuomarin kokoonpano on mahdollinen, tosin harvinainen.
- ▶ Hovioikeudessa kokoonpanossa on kolme tuomaria, lisäksi mahdollisesti esittelijä.
- ▶ Myös asianajajat ja muut lainopilliset avustajat ovat rikosprosessin olennaisia toimijoita.

Rikosprosessin toimijat

- ▶ Myös asianomistajalla on rikosprosessissa puhevalta ja tietyin edellytyksin myös itsenäinen syyteoikeus (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1 luku 14 - 17 §).
- ▶ Laissa ei ole yleistä asianomistajan määritelmää. Oikeuskirjallisuudessa asianomistajana on pidetty:
 - 1) rikoksen kautta ensi kädessä loukatun oikeushyvän haltijaa,
 - 2) sitä, jolle välittömästi rikoksen kautta on syntynyt yksityinen oikeudellinen (yksityis- tai julkisoikeudellinen) vaade, sekä
 - 3) sitä, jonka oikeuspiiriä tapahtunut politiarikkomus välittömästi vaarantaa
- ▶ YSL 188 § 2 mom.: ”Valtion valvontaviranomainen on rikosasiassa asianomistaja, jos yleistä etua on loukattu.”
 - ▶ Vastaavanlaista säädöstä ei sisälly esim. luonnonsuojelulakiin.

Rikosasian prosessikuva

Esitutkinta

- Siirto syyteharkintaan
-
- Esitutinnan rajoittaminen (syyttäjän päätös)
- Esitutinnan lopettaminen (tutinnanjohtajan päätös)
- Käsittely sakkomenettelyssä

Syyteharkinta

- Syytteen nostaminen
-
- Syyttämättäjättämis-päätös
 - ei näyttöä
 - vanhentunut
 - vähäisyysperuste
 - kohtuullisuusperuste
 - konkurrensiperuste
- Käsittely sakkomenettelyssä

Käräjäoikeus

- Käsittely kirjallisessa menettelyssä tai suullisessa pääkäsittelyssä
- Tuomio
- Mahdollinen valitus hovioikeuteen (ja Korkeimpaan oikeuteen)

Todistamisvelvollisuus

- ▶ Oikeudenkäymiskaari 17 luku 9 §:

Jokaisella on velvollisuus saapua tuomioistuimeen kuultavaksi todistelutarkoituksessa sekä luovuttaa esine tai asiakirja tuomioistuimelle todisteeksi taikka sallia katselmuksen toimittaminen, jollei laissa toisin säädetä.

- ▶ Todistamisesta on todistajalle aina vaivaa, eikä todistajan rooli välttämättä ole miellyttävä.
- ▶ Yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen ei onnistu ilman todistajia.

Velvollisuus tai oikeus kieltäytyä todistamasta

- ▶ Oikeudenkäymiskaaren 17 luku 10 - 23 §
- ▶ Velvollisuus kieltäytyä todistamasta (esimerkkejä):
Valtion turvallisuus tms. (10 §)
Asianosaiselta salassa pidettävä asiakirja (12 §)
- ▶ Oikeus kieltäytyä todistamasta (esimerkkejä):
Läheissuhde asianosaiseen (17 §)
Syytteen vaaraan joutuminen, itse tai läheinen (18 §)

Totuusvelvollisuus ja sen rikkomisen sanktiointi

► Todistajalla on totuusvelvollisuus

► Perätön lausuma tuomioistuimessa (Rikoslaki 15 luku 1 §):

Jos todistaja tuomioistuimessa vakuutuksen nojalla tahallaan antaa väärän tiedon asiassa tai ilman laillista syytä salaa siihen kuuluvan seikan => vankeutta enintään 3 vuotta.

► Perätön lausuma viranomaismenettelyssä (Rikoslaki 15 luku 2 §):

Jos todistaja rikosasian esitutkinnassa henkilökohtaisesti läsnä ollen kuulusteltaessa tahallaan antaa väärän tiedon asiassa tai ilman laillista syytä salaa siihen kuuluvan seikan => sakkoa tai enintään 2 vuotta vankeutta.

Totuusvelvollisuus ja sen rikkomisen sanktiointi

- ▶ Väärä ilmianto (Rikoslaki 15 luku 6 §):

Joka antaa esitutkinta- tai muulle viranomaiselle taikka tuomioistuimelle väärän tiedon ja siten aiheuttaa vaaran, että ilmiannettu pidätetään, vangitaan tai joutuu muun pakkokeinon kohteeksi tai joutuu syytteeseen tai tuomitaan rangaistukseen tai muuhun rikosoikeudelliseen seuraamukseen virheellisin perustein, on tuomittava väärästä ilmiannosta sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Tämäkin tunnusmerkistö edellyttää tahallisuutta.

Todistaja vai asianomistajan edustaja?

- ▶ Kunta on ympäristörikosasioissa harvoin asianomistaja. ELY-keskus sen sijaan hyvinkin usein.
- ▶ On parempi, että henkilöt, joilla on asiaan liittyviä omia havaintoja tai esimerkiksi epäillyn rikoksen ympäristövaikutuksiin liittyvää tietoa, kuullaan todistajina eikä asianomistajan edustajina.
- ▶ Asianomistajan edustajana kuullaan henkilö, jolla on asemansa perusteella oikeus edustaa asianomistajaa.
- ▶ Asianomistajan edustajaakin voidaan tuki kuulla oikeudenkäynnissä, esimerkiksi asiaan sovellettavasta lainsäädännöstä tms. teemasta.

Todistaja vai asiantuntija?

- ▶ Oikeudenkäymiskaari 17 luku 34 §: Asiantuntijaa kuullaan erityisiä tietoja vaativista kokemussäännöistä sekä niiden soveltamisesta asiassa ilmenneisiin seikkoihin.
- ▶ Asiantuntija antaa lausuntonsa kirjallisesti. Sen lisäksi asiantuntijaa voidaan tietyin edellytyksin kuulla oikeudessa henkilökohtaisesti.
- ▶ Henkilö, jolla on omakohtaisia havaintoja epäilystä rikoksesta tai sen vaikutuksista, kuullaan todistajana. ”Asiantuntevalta todistajalta” voidaan toki kysellä myös kokemussäännöistä ja niiden soveltamisesta.
- ▶ Lain tarkoittama asiantuntija on tavallaan ulkopuolinen lausunnonantaja.

Todistajan ja asiantuntijan oikeus palkkioon

- ▶ Syyttäjän nimeämälle todistajalle maksetaan palkkio valtion varoista valtioneuvoston asetuksessa säädettyjen taksojen mukaisesti: päiväraha, matkakulut ja ansionmenetys.
- ▶ Ansionmenetyskorvauksen enimmäismäärä on tällä hetkellä 80 euroa netto. Yli menevää osaa voi vaatia vastaajalta.
- ▶ Matkakulujen osalta ainakin maaseudulla on hyväksytty oman auton käyttö.
- ▶ Tuomioistuimen puheenjohtaja tiedustelee palkkiovaatimusta oikeudenkäynnissä. Todistajalle lähetetyn kutsun mukana lähetetään palkkiovaatimuslomake, johon tulee täyttää pankkiyhteystiedot ja allekirjoitus.

Todistajan ja asiantuntijan oikeus palkkioon

- ▶ Todistajan nimennyt yksityinen asianosainen vastaa todistajalle tulevasta korvauksesta. Lähtökohtaisesti neuvottelukysymys.
- ▶ Asiantuntijalla on oikeus saada kohtuullinen palkkio työstään ja ajanhukasta sekä korvaus tarpeellisista kuluistaan. Tämä ei lähtökohtaisesti koske viranomaisia.
- ▶ Ongelmallinen tilanne saattaa syntyä, jos yksityishenkilö on nimetty todistajaksi eikä asiantuntijaksi, mutta todisteluun valmistautuminen on vaatinut häneltä huomattavasti ajankäyttöä. Todistajalle korvataan kulut vain oikeudenkäyntipäivän osalta.

Todistaja esitutkinnassa

- ▶ Kuullaanko viranomaistodistaja henkilökohtaisesti esitutkinnassa vai riittääkö kirjallinen lausunto?
- ▶ Sisältö ratkaisee, ei muoto. Kirjallinen lausunto on tavallisesti yksityiskohtaisempi ja mietitympi.
- ▶ Kirjallista lausuntoa voidaan myös täydentää kuulustelulla.
- ▶ Kirjallisen lausunnon antanut virkamies, joka mahdollisesti tullaan kutsumaan juttuun todistajaksi, täytyy kirjata asianhallintajärjestelmään henkilöksi (Muu / Todistaja).

Valmistautuminen todistamiseen ennen oikeuskäsittelyä

- ▶ Syyttäjä ilmoittaa haastehakemuksessa todistusteemat, joista todistajaa on tarkoitus kuulla (eivät ole sitovia).
- ▶ Jos todistajalle on epäselvää, mistä häntä on tarkoitus kuulla, kannattaa olla yhteydessä syyttäjään ennen käsittelyä.
- ▶ Myös syyttäjä voi ottaa yhteyttä todistajaan ja kertoa, mitä teemoja kuulemisessa käsitellään.

Valmistautuminen todistamiseen ennen oikeuskäsittelyä

- ▶ Todistajan on syytä palauttaa asia mieleensä mahdollisimman hyvin ennen oikeudenkäyntiä.
- ▶ Yleensä kirjallisina todisteina käydään läpi tarkastuspöytäkirjoja yms. materiaalia ja niihin palataan viranomaistodistajaa kuultaessa. Todistajan on syytä käydä tällaiset asiakirjat huolella läpi ennen oikeudenkäyntiä.
- ▶ Todistajan kannattaa etukäteen miettiä, miten kertoa asia henkilölle, joka ei siitä mitään tiedä eikä alan erikoisterminologiasta mitään ymmärrä.
- ▶ Ajankäytöllisesti kannattaa istuntopäivän osalta varautua siihen, ettei suunniteltu aikataulu välttämättä pidä.

Valmistautuminen todistamiseen jo ennen tutkintapyynnön tekemistä?

- ▶ Oikeudenkäynneissä joudutaan tyypillisesti palaamaan vuosia aikaisemmin sattuneisiin tapahtumiin ja tehtyihin havaintoihin.
- ▶ Jos viranomaiselle herää valvonnassa jostain toiminnasta ajatus, että sen osalta saatetaan päätyä rikosprosessiin, kannattaa dokumentaatiota ja muistiinpanoja tehdä sillä tarkkuudella, että niitä voi hyödyntää, jos päättyy asiassa todistajaksi.

Oikeudenkäynnin kulku

- ▶ Kutsuttujen läsnäolon tarkistaminen
 - ▶ Syyte, asianomistajien vaatimukset ja vastaajien vastaukset
 - ▶ Asiaesittelyt (eli vaatimusten ja vastausten tarkempi perustelu)
 - ▶ Kirjalliset todisteet
 - ▶ Henkilötodistelu (asianomistaja, vastaaja, todistajat)
 - ▶ Loppulausunnot ja seuraamuskeskustelu
-
- ▶ Todistaja saa olla läsnä vain silloin, kun häntä kuullaan.
 - ▶ Todistajaa ei välttämättä kutsuta heti oikeudenkäynnin alkuun.

Todistajan kuuleminen

- ▶ Todistajan nimennyt taho aloittaa kysymysten esittämisen. Asiantuntevalta todistajalta tiedustellaan yleensä ensin koulutusta ja työkokemusta.
- ▶ Todistajan nimenneen tahon vastapuolella on vastakuulustelumahdollisuus.
- ▶ Myös oikeuden puheenjohtaja ja jäsenet sekä muut asianosaiset voivat esittää todistajalle kysymyksiä.
- ▶ Todistaja saa myös oma-aloitteisesti tuoda esiin seikkoja, joita ei ole osattu kysyä ja jotka hänen mielestään voivat vaikuttaa asiaan.
- ▶ Johdattelevat kysymykset ovat sallittuja vastakuulustelussa ja täydentäviä kysymyksiä esitettäessä.
- ▶ Oikeuden puheenjohtajan tulisi puuttua asiaan kuulumattomiin, eksyttäviin tai muuten sopimattomiin kysymyksiin.

Todistajan kuuleminen

- ▶ Mikäli todistaja ei muista tai kertoo jostain seikasta eri tavalla kuin esitutkinnassa, voivat asianosaiset viitata hänen esitutkintakertomukseensa.
- ▶ Todistajan tulee esittää kertomuksensa suullisesti. Todistaja voi kuitenkin käyttää muistinsa tukemiseksi kirjallista muistiinpanoa.
- ▶ Esimerkiksi tarkastuspöytäkirjat yms. aineisto on aiheellista ottaa mukaan oikeudenkäyntiin. Pääsääntöisesti oikeuden puheenjohtajat sallivat tällaisen aineiston käytön muistin tukena. Asiakirjojen esille ottamiseen on kuitenkin syytä pyytää puheenjohtajalta lupa.
- ▶ Oikeussalien tekninen varustelu on puutteellista. Hankaluutta esimerkiksi kuultaessa todistajaa kirjallisina todisteina olevista valokuvista tai kartoista.

Todistajan kuuleminen

- ▶ Kysymyksiin ei ole pakko osata vastata. Erityisesti vastakuulustelussa saatetaan esittää kysymyksiä, joiden tarkoituksena on vain johdattaa todistaja spekuloidaan siten, että todistajan aikaisemmat päätelmät tai havainnot vaikuttaisivat epäluotettavilta.
- ▶ Pääsääntöisesti kukin todistaja kuulustellaan erikseen.
- ▶ Oikeudenkäymiskaari mahdollistaa kuitenkin myös todistajien kuulustelun vastakkain, jos kertomukset tai lausunnot ovat epäselvät tai ristiriitaiset taikka se on muuten tarpeen.
- ▶ Todistajien kuulustelua vastakkain on käytetty hyvin poikkeuksellisesti, mutta asiantuntijuuden merkityksen kasvaessa se saattaa lisääntyä.

Kirjallisen kertomuksen käyttökielto

- ▶ Oikeudenkäymiskaari 17 luku 24 §: Tuomioistuimessa ei saa käyttää todisteena kirjallista yksityisluonteista kertomusta, joka on annettu vireillä olevan tai alkavan oikeudenkäynnin varalta paitsi jos siitä on erikseen säädetty tai tuomioistuin sen erityisestä syystä sallii.
- ▶ Viranomaisen / lääkärin / eläinlääkärin jne. lausunnon ja kirjallisen yksityisluonteisen kertomuksen ero?
 - ▶ Esitutkintapöytäkirjaan liitettävien lausuntojen tulisi aina olla ”virallisia” ja ”muodollisia”: päiväys, viranomaisen nimi, lausunnon antajan nimi ja allekirjoitus.

Millaista on hyvä henkilötodistelu?

- ▶ Hyvä henkilötodistelu pysyy todistusteemassa (eli pysyy asiassa). Ensisijaisesti todistajan nimenneen tahon tulee huolehtia tästä. Oikeuden puheenjohtaja valvoo asiassa pysymistä.
- ▶ Asioiden selkeä esittäminen. Valitettavasti suullisessa oikeusprosessissa puhetaidon merkitys korostuu.
- ▶ Olennaisten seikkojen korostaminen, jotta ne eivät huku detaljien massaan.
- ▶ Asian hallinta. Kuulemisen aiheena oleva asia tulee olla todistajalla hallussa. Valmistautumisen merkitys!
- ▶ Hyvä todistaja hallitsee hermonsa ja pitää linjansa myös vastakuulustelussa.

Millaista on hyvä henkilötodistelu?

- ▶ Asiantuntijuus. Tätä kertyy lähinnä koulutuksen ja kokemuksen kautta.
- ▶ Asiantuntijuuden rajojen tunnustaminen. Hyvä todistaja ilmoittaa selkeästi, jos kysymykset menevät sellaiselle alueelle, josta hän ei koe osaavansa asiantuntevasti vastata. Mielellään jo esitutkintavaiheessa.
- ▶ Tasapainoilua omaan asiantuntijuuteen luottamisen ja asiantuntijuuden rajojen tunnustamisen välillä?
- ▶ Tasapainoilua vakuuttavan esiintymisen ja asiaa sotkevan briljeeraamisen välillä?
- ▶ Hyvä todistelu ei ole raketitiedettä. Se on todistajan tiedossa olevien seikkojen selkeää esittämistä.

Todistaja hovioikeudessa

- ▶ Hovioikeuden suullinen käsittely on todistajan kannalta lähtökohtaisesti samanlainen kuin käräjäoikeuden käsittely.
- ▶ Hovioikeuden pääkäsittely järjestetään pääsääntöisesti 6 - 12 kk kuluessa käräjäoikeuden tuomion antamisesta.
- ▶ Prosessin kohde hovioikeudessa saattaa olla rajatumpi kuin käräjäoikeudessa.
- ▶ Todistajan valmistautumista auttaa hovioikeusvaiheessakin yhteydenotto syyttäjään ennen pääkäsittelyä.

Erityistilanteita

- ▶ Todistaja voidaan tietyin laissa säädetyin edellytyksin kuulla myös videoitse tai puhelimitse (Oikeudenkäymiskaaren 17 luku 52 §). Käytännössä todistusteeman tulee olla suppea, jotta ainakaan puhelinkuuleminen voisi tulla kyseeseen.
- ▶ Todistelu voidaan ottaa vastaan myös pääkäsittelyn ulkopuolella (Oikeudenkäymiskaaren 17 luku 56 §). Esimerkiksi mikäli vastaaja ei ole haastettuna saapunut oikeuteen ja todistaja on saapunut pitkän matkan takaa.
- ▶ Laissa säädetyillä edellytyksillä todistajaa voidaan kuulla näkösuojan takaa tai vastaajan läsnä olematta (Oikeudenkäymiskaaren 17 luku 51 §).

Kiitos!

Erikoissyyttäjä Jarmo Rintala
Syyttäjälaitos, Länsi-Suomen syyttäjäalue
jarmo.rintala@oikeus.fi, p. 050 576 2370